

Očitki izdaje

IVO ŽAJDELA

Ker je bilo nedavno spet javno objavljeno besedilo, v katerem je avtor intenzivno očital vodstvu domobranske vojske v taborišču Vetrinj maja 1945, da je vedelo, da so Angleži domobrince predajali v roke partizanom in je zato odgovorno za njihovo smrt, je treba še enkrat na očitke odgovoriti.

Naj se najprej vrnem nekaj let v prekelost. Na spletni strani *Planet.si* je pod naslovom *Arhitektura sprave* in z datumom 29. decembra 2013 publicist Tino Mamić objavil članek o arhitektu Marijanu Eiletzu, ki je takrat živel v Argentini (umrl je v 92. letu 7. januarja 2019). Članek je še vedno na ogled na isti spletni strani. Del besedila ima naslov *Napake vodstva*, v njem pa piše naslednje: »Marijan Eiletz je zelo kritičen do slovenskega civilnega in vojaškega vodstva, ki bi z odločnostjo lahko rešila več tisoč življenj. 'Največja napaka je bila, da smo Angležem verjeli. Že ko so nas razorožili, je bila to za nas klobuta. Naša politična smetana je dobivala prve novice ljudi, ki so videli izročitve, a jim niso hoteli verjeti. General Franc Krener je eden največjih krivcev. Bog mu daj počivati v miru, a bil je povsem nespameten. Ko se je končno zavedel resnice, je snel kapo in si nadel klobuk, češ zdaj smo pa vsi civilisti, in pobegnil. A ni bil le on kriv. Predsednik Narodnega odbora dr. Joža Basaj je bil še višja oblast.'«

»Nedorasel nalogi«?

Te besede so zahtevale odgovor; tudi zato, ker so bile objavljene javno. Januarja 2014 sem pisal Mamiću: »S problematiko Vetrinja sem se veliko ukvarjal. Prebral sem vse, kar je bilo o Vetrinju napisanega in tega ni malo. Teh nekaj pojasnil ti moram napisati, ker bi drugače problematika obvisela v zraku, kar ne bi bilo dobro in bi bilo do akterjev krivično. Ko sem ti odgovoril glede mnenj Marijana Eiletza, izraženih v tem tvojem članku, si mi namreč odgovoril, da glede njega ti nisi tako kritičen. Potem pa: 'Krener je bil namreč povsem nedorasel nalogi. Drugi pa so naivno zavračali poročila očividcev in tistih, ki so se rešili.'«

Taborjani in vestnikovci

Ja, to so očitki, ki so jih dajali nekateri v emigraciji že takoj na začetku begunske poti in zaradi česar je prišlo na začetku 50. let do dokončnega razdora na dva tabora: na »vestnikovce« (po glasilu *Vestnik*) in na »taborjane« (novo glasilo *Tabor*).

Na kratko, »taborjani« so prvim (predvsem politikom) očitali, da so bili »nedorasli« nalogi in da so zaradi nesposobnosti in sebičnosti v Vetrinju izdali svojo vojsko v smrt. To je bil strašno hud očitek. Sam v 90. letih, ko sem se srečal z nekaterimi domobranci v Kanadi in sem bral njihova glasila, njegovega pomena nisem razumel. Za razumevanje sem pač potreboval čas in veliko znanja (pa ne le podatkovnega, ampak tudi vedenja o tem, kako se človek obnaša v situacijah, ko je ogroženo njegovo življenje ali ko razmer ne more nadzorovati).

Pomembnost okoliščin

Kot rečeno, obstaja o dogajanju v Vetrinju veliko podatkov, od spominov do poročil in dokumentov, ki so jih zgodovinarji šele nedavno odkrili v britanskih arhivih. Tako rekoč po urah se ve, kako so dogodki v Vetrinju potekali. Pri vsem tem je daleč najpomembnejše, da se pri teh razpravah vedno zavedamo tudi položaja, v katerem so bili domobranci, torej vseh relevantnih okoliščin. Med vojno so to bili trije dejavniki: razlogi za nastanek protirevolucije (torej domobranstva kot pred tem vaških straž), prisotnosti vsemočnega okupatorja (Nemcev) in uničujoče agresivnosti komunističnih partizanov, ki so zaradi svojega projekta revolucije (napada na oblast) protirevolucijo povzročili, potem pa so jo prvenstveno uničevali. Takoj po vojni so bili Angleži tisti, ki so vodili »igro«.

Domobranci so bili izrazito izsiljena vojska. Nastali so kot izsiljena (samo)obramba pred revolucionarnim nasiljem. Niso nastali iz ideoloških hipotez, kot so komunistični partizani, ki jih je zato k agresivnosti poganjala ideologija.

Izsiljena vojska

Ob tem naj posebej poudarim »detajl« s konca vojne, ki ga zanemarjajo vsi (dovolj je razviden le v knjigi Borisa Mlakarja o domobranstvu). To je, da Nemci dobesedno do zadnje minute niso domobrancem dopustili nobene »avtonomije«. Dokler pri dravskem mostu na Koroškem niso Angležem oddali orožja, tako dolgo so domobrince držali pod strogim nadzorom. Vsako avtonomijo so strogo kaznovali. Vsi na to pozabljajo, je pa zelo pomembno (še posebej ob »razpravah« o »kolaboraciji« in »prisegi«).

Zato, vsi tisti, ki govorijo o tem, kako bi se morali domobranci že veliko prej »ločiti« od Nemcev, ne vedo, kaj govorijo, saj zmeraj spregledajo prej omenjeno stanje (o tem je po londonskem radiu leta 1944 govoril Alojzij Kuhar in po vojni mnogi drugi).

Še to: domobranci so bili izrazito izsiljena vojska. Nastali so kot izsiljena (samo)obramba pred revolucionarnim nasiljem. Niso nastali iz ideoloških hipotez, kot so komunistični partizani, ki jih je zato k agresivnosti poganjala ideologija.

Vojska in disciplina

Domobranci so lahko v Vetrinju prišli samo tako, kot so. Do Drave so jih »spremljali« Nemci, od Drave naprej pa Angleži. Oboji bi nanje streljali, če bi domobranci ubrali kakšno drugo pot, ki ne prvim ne drugim ne bi bila po volji.

Pred več kot desetletjem je Janez Arnež na *Televiziji Slovenija* v pogovoru z Ladom Ambrožičem javno izjavil, da zameri domobranskemu vodstvu v Vetrinju, da je vojsko držalo pod disciplino oziroma da so jih »silili«, da so korakali po taborišču (»strojevi korak«). S tem je verjetno hotel povedati, da bi bilo bolje, če bi vodstvo svojo vojsko razpustilo. In mnogi bi se rešili ...

Takšno »preprosto« gledanje seveda nima nobene zveze z realnostjo. Zakaj ne? Domobranci so nastali zaradi nuje po samoobrambi in s tem zaradi upora proti komunistični revoluciji. Ob koncu vojne, v začetku maja 1945, so se morali umakniti pred takrat že dobro oboroženo partizansko vojsko, ki je v Slovenijo prodrla z juga (prekomorske brigade, razne dalmatinske enote, na Vzhodu Rdeča armada z Bolgari). Ko so se umikali, so verjeli, da se bodo razmeroma hitro vrnili, saj Angloameričani ne bodo prenesli, da bi boljševisi zasedli ta del Balkana.

Za zgodovinarja (in za vsakega razpravljavca o zgodovini) je vedno pomembno, da upošteva vedno le tiste podatke in vedenje, ki so bili takrat prisotni, ne pa da ocenjuje z zgodovinske perspektive, ko ve, kako so stvari potekale.

Vera v Angleže

Domobranci so ves čas simpatizirali z Angleži. Ves čas, še posebno ob kapitulaci-

ciji Italije septembra 1943 in takoj ob koncu vojne, maja 1945, so bili Angleži njihov naravni (politični) zaveznik, v katere so polagali velike upe.

Zaradi teh upov (drugih pač ni bilo) se je septembra 1943 zgodil Turjak, maja 1945 pa Vetrinj. Veliko pomembnejši je seveda Vetrinj, saj so tam Angleži neposredno prevarali domobrance (pri Turjaku je bila samo želja, da se bodo Angleži izkrcali na Jadranu in potem pritisnili v notranjost proti Nemcem in komunističnim partizanom; pri tem ne pozabimo na kasnejše dogajanje v Grčiji).

Vojaško vodstvo vzdržuje disciplino vojske na različne načine, od strogosti do ko-

nom, pa: za vsakega se natančno ve (datumi oziroma ure prihoda in kaj je videl), vodstvo je vsakega ustrezno zaslišalo in ravnalo primerno.

V začetku tega dogajanja je bilo treba v taborišču paziti na provokacije, disciplino in demoralizacijo. Ko je imelo vodstvo 30. in predvsem 31. maja dovolj trdnih informacij, da jih Angleži goljufajo, da jim lažejo o premeščanju v Italijo in da jih v resnici predajajo v roke Titovim partizanom (v tem času so seveda mnoge že izročili), je 31. maja vse odvezalo vojaške discipline in vojakom (uniformirancem) so celo svestovali, naj se preoblečejo in izginejo iz taborišča. K temu je treba dodati, da so vse

bralcev v *Družini* objavil pismo, v katerem je domobranskemu vodstvu naprtil hudo krivdo za Vetrinj in celo zavestno zaroto proti lastnemu moštvu. Takrat sem vedel, če se ne bom na to strašno krivično pisanje oglasil jaz, se ne bo nihče drug (tako je pač v tej ubožni Sloveniji ...). Pisal sem Janezu Grumu v ZDA, enemu najboljših poznavalcev dogajanja v Vetrinju, in ga vprašal, ali je kaj od tistega, o čemer piše Perme, res. Odgovoril mi je, da nič (kar sem sicer pričakoval). Tako sem v pismih bralcev v *Družini* objavil odgovor Permetu, v katerem sem njegove trditve ovrgel. Permetovi očitki so bili bolezen ... Toda

Begunci na Vetrinjskem polju maja 1945

rakanja. Če vojske ne drži v vojaškem ritmu, prihaja do razkroja in tudi do demoralizacije. Prav demoralizacija je bila pri domobrancih v Vetrinju, zaradi specifičnosti njihovega obstoja med vojno in situacije ob umiku takoj po vojni, zelo žgoč problem. V Vetrinju je moralo biti vodstvo glede tega ves čas zelo budno.

Arnežev očitek vodstvu, da je sililo domobranksko vojsko v korakanje (po taborišču) je povsem nesmiseln (in do vodstva krivičen), saj je moralo vzdrževati vojaško napetost (disciplino), saj se bo ta vojska vrnila bojevat v Slovenijo ... Takrat je pač bila stopnja vedenja o položaju takšna in nič drugačna.

Angleži in partizani

Glede nekaj posameznikov, ki so se vrnili v taborišče in tam povedali vodilnim, da se dogaja nekaj čudnega oziroma da jih Angleži predajajo v roke Titovim partiza-

stražili Angleži, na to mnogi pozabljajo ...

Očitati Krenerju, da se je takrat preoblekel v civilno obleko – vojsko pa prepustil morilec –, je zato neresno in krivično.

O kakšni krivdi domobranskega vodstva za dogajanje v Vetrinju ni mogoče govoriti. Očitki so izrazito krivični. Delali so, kar se je dalo. Več takrat ni bilo mogoče. Bili so ujetniki Arnežev, v katere so zaupali in s katerimi je bila edino mogoča vrnitev v domovino.

Krivde Arnežev (za izdajo) in partizanov (za pomore) torej ni mogoče naprtiti povsem nemočnemu vodstvu (ki je takrat vedelo veliko manj, kot vemo mi danes!). Ampak po porazih, kaj šele tako hudih, kot je bil Vetrinj, so najrazličnejši očitki vedno prisotni ...

Krivično pisanje

Leta 2004 je Franc Perme (združenje za ureditev zamolčanih grobov) v pismih

bili so javno objavljeni, in neresnica ima svoje učinke, pa naj jo kasneje še tako demantiramo.

Glede očitka generalu Krenerju, da je bil nesposoben. Morda ni bil idealno sposoben ... Vendar je ob tem pomembno le eno: v tistih razmerah (nekaj sem jih zgoraj omenil) tudi zelo sposoben poveljnik oziroma voditelj ne bi mogel narediti skoraj nič drugače, kot je naredil Krener oziroma domobranksko vodstvo. Ves čas, med vojno, na poti v Vetrinj in v Vetrinju, so bili domobranci svojevrstni ujetniki, do Drave Nemcev, od Drave in v Vetrinju pa Arnežev.

Torej, ko govorimo o domobrancih ali o dogajanju v Vetrinju, navadno govorimo samo o domobrancih, ne da bi se zavedali, da so bili glavni akterji (njihove problematike) drugi (komunistični partizani, Nemci, Angleži). ■

Nadaljevanje prihodnjic